

УДК 81.23

ВПЛИВ ПРАГМАТИЧНОГО КОМПОНЕНТА НА КОНОТАТИВНУ СКЛАДОВУ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Гайденко Ю. О.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті розглядається взаємозв'язок та взаємозумовленість прагматичного і конотативного компонентів у структурі лексичного значення слова. Висвітлено механізми впливу прагматичного компонента на формування конотативного компонента лексичного значення слова та його складових: емоційності, емотивності, оцінності, експресивності й інтенсивності.

Ключові слова: конотативний, прагматичний, компонент, емотивність, емоційність, оцінність, експресивність, інтенсивність.

Гайденко Ю. А. Влияние прагматического компонента на коннотативную составляющую лексического значения слова. В статье рассматривается взаимосвязь и взаимообусловленность прагматического и коннотативного компонентов в структуре лексического значения слова. Освещены механизмы влияния прагматического компонента на формирование коннотативного компонента лексического значения слова и его составляющих: эмоциональности, эмотивности, оценочности, экспрессивности, интенсивности.

Ключевые слова: коннотативный, прагматический, компонент, эмотивность, эмоциональность, оценочность, экспрессивность, интенсивность.

Gaidenko I. O. Influence of pragmatic component on connotative constituent of the word's lexical meaning. The article is focused on pragmatic and connotative components of the word's lexical meaning. Due attention is paid to the interrelation and interaction of pragmatic and connotative components in the structure of the word's lexical meaning. The article examines the influence of pragmatic component on the formation of connotative component of the word's lexical meaning and such connotative constituents as emotivity, emotionality, evaluation, expressiveness and intensity.

Key words: connotative, pragmatic, component, emotivity, emotionality, evaluation, expressiveness, intensity.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Досягнення мети комунікації передбачає необхідність використання мовцями лексичних одиниць, доцільних у певній комунікативній ситуації. Відтак використання слів у процесі спілкування нерозривно пов'язано з умовами комунікації та її учасниками. Зв'язок слова з навколишньою комунікативною дійсністю виражає прагматичний компонент його лексичного значення. Корелюючи з позамовною реальністю, він обумовлює утворення інших складових компонентів лексичного значення слова. Виступаючи відображенням навколишньої дійсності, прагматичний компонент зумовлює появу денотативної складової лексичного значення слова. Обумовлюючи необхідність утворення семантики слова і детермінуючи правила вживання цього слова, прагматичний компонент сприяє формуванню сигніфікативної складової його лексичного значення. Остання виступає власне семантичним стрижнем, первинним лексичним значенням слова, а додаткові відтінки значень, які слово може виражати, вступаючи у лінійні відношення з первинним, є вторинними стосовно нього.

Нашарування вторинних відтінків у лексичному значенні слова пов'язують із поняттям конотації, яке

традиційно протиставляється денотації, тобто предметно-логічному співвіднесенню слова з позначуваною реальією об'єктивної дійсності. Здатність слова як мовного знаку інкорпорувати конотативні семи у первинне значення слова вважають важливою його характеристикою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема визначення конотації, її місця у лексичному значенні слова здобула теоретичне обґрунтування у роботах мовознавців-класиків: Р. Барта, К. Бюлера, Л. Єльмслева, Дж. Мілля, Б. Рассела, Г. Фреге та ін. Не позбавлені наукового осмислення проблем конотації також роботи багатьох лінгвістів-сучасників: Ю. Д. Апресяна, І. В. Арнольд, Н. Д. Артюнової, О. С. Ахманової, Ф. С. Бацевича, В. П. Беркова, М. П. Брандес, О. Г. Беляєвської, В. О. Булдакова, Л. М. Васильєва, О. М. Вольф, Є. М. Галкіної-Федорчук, А. А. Гіруцького, В. П. Даниленка, Н. Г. Іщенко, Н. О. Кобріної, М. Г. Комлева, Е. В. Кузнецової, В. В. Левицького, Н. О. Лук'янової, Ю. М. Малиновича, Ю. С. Маслова, Е. М. Меднікової, М. В. Нікітіна, В. М. Телії, О. М. Сокколова, І. А. Стерніна, В. І. Шаховського та ін. Однак, не дивлячись на постійний інтерес до вивчення проблем конотації, у сучасній лінгвістичній науці єдиної, узагальноної дефініції цього поняття не існує, тому трактування самого конотативного компонента лексичного значення слова у концепціях різних авторів є досить суперечливим.

З одного боку, в конотації вбачають семантичну категорію, інкорпоровану денотативним компонентом лексичного значення слова, тому що «ми розуміємо, відчуваємо, оцінюємо та переживаємо одночасно з найменуванням предмета» [7] (В. О. Булдаков, О. М. Вольф, В. І. Шаховський та ін.). З іншого боку, конотацію інтерпретують як категорію стилістики, бо інформація, яку конотує слово, є факультативною, додатковою стосовно його основного предметно-логічного змісту (І. В. Арнольд, В. П. Берков, М. П. Брандес, Н. О. Лук'янова, Е. М. Меднікова, Г. П. Приходько, В. М. Телія, І. А. Стернін та ін.) та виражає під впливом позамовних чинників асоціативні зв'язки з мовленнєвими обставинами, предметну або непередметну стилістичну інформацію. Твердження про вторинність конотації у лексичному значенні слова вважаємо цілком логічним з огляду на існування у мові конотативно нейтральних слів. Проте відмінність трактувань стосовно категоріальності приналежності конотації не змінює природи її творення, адже як складова лексичного значення слова вона позначає емоції і ставлення мовця до реальності, що цим словом номінується. Оскільки конотація нерозривно пов'язана з учасниками комунікації та самим комунікативним процесом, її слід розглядати як прагматично зумовлену складову слова. У необхідності теоретичного осмислення взаємодії прагматичного й конотативного компонентів лексичного значення слова, зокрема впливу першого на формування останнього, полягає **актуальність** цієї статті.

Метою статті є простежити і охарактеризувати зв'язок прагматичного та конотативного компонентів лексичного значення слова. Основне **завдання** статті полягає у визначенні механізмів впливу прагматичного компонента на формування конотативного компонента лексичного значення слова, зокрема складових, що його формують.

Об'єктом дослідження є лексичне значення слова, а саме його конотативний і прагматичний компоненти, **предметом** – прагматичний компонент лексичного значення слова, його зв'язки з конотативним компонентом у структурі лексичного значення слова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з М. Г. Комлевим конотація не виражається експліцитно, а, постаючи семантичною зміною значення, включає в себе уявлення про знак, лексичне поняття, деякі властивості та якості об'єктів, почуття, сукупність яких формує певне значення слова [8, 108]. Конотація може бути контекстною або позаконтекстною, що не втілюється матеріально, а створюється у процесі комунікації, зокрема під час сприйняття мовного знаку. Процес належного сприйняття й інтерпретації інформації, закладеної у мовний знак, безпосередньо пов'язаний з умовами комунікації, її учасниками, їх знаннями та життєвим досвідом.

Таким чином, формування конотативної складової лексичного значення слова має подвійний характер: по-перше, вона є складовою мовного знаку, тобто його матеріальною складовою, по-друге, – додатковими контекстуально зумовленими ознаками лексичного значення, що залежать від комунікативної ситуації та її учасників, тобто сфери прагматики.

На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки конотативний компонент лексичного значення слова розглядають як багатокомпонентну комплексну структуру, складові якої перебувають у стані тісної взаємодії (І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, В. О. Булдаков, Н. Г. Іщенко, Н. О. Лук'янова, М. В. Нікітін, І. А. Стернін, В. І. Шаховський та ін.). Хоча дослідники одногослоно визнають конотацію як системну організацію компонентів, уніфікованої теорії стосовно їх кількості не існує. Здебільшого у конотації виділяють три або чотири складові. Згідно з І. В. Арнольдом і Н. Д. Арутюновою конотація складається з чотирьох конститuentів: емотивного (емоційного), оцінного, експресивного та стилістичного. Виключаючи з переліку складових конотації оцінність і вбачаючи в конотаціях «співзначення, тобто емоційні, експресивні та стилістичні «добавки» до основного значення, що надають слову особливого забарвлення» [9, 100], схожої думки стосовно поняття конотації і її складових дотримуються Ю. С. Маслов. Виключаючи стилістичний конститuent конотації, Н. О. Лук'янова до її складових відносить: експресивну, емотивну (емоційну) та оцінну. Л. О. Зайцева [3] в конотації вбачає явище, до складу якого входять три компоненти: емотивність, оцінність й інтенсивність. Також дослідники, зокрема В. І. Шаховський, акцентують увагу на відмінності значення у семантиці слова експресивної, емотивної (емоційної) та оцінної складових, пов'язуючи емотивність зі змістом конотативного компонента, а експресивність і оцінність – зі сферою денотації [1].

Згідно з Н. Г. Іщенко конотація існує як у системі мови, так і у системі мовлення, тому ми виділяємо два різновиди конотації: семантичну та стилістичну. До семантичної належать такі категорії, як експресивність, емоційність і оцінність, які інтегруються у склад лексичного значення, тому ми вивчаємо їх на рівні лексичного значення. Названі категорії належать також до стилістики та можуть розглядатися у межах стилістичного значення, до якого належать стилістичні, функціональні та функціонально-стилістичні конотації. Так, експресивні конотації, з погляду семантики, полягають в експресивному посиленні лексичної одиниці у цілому або у складі денотативного компонента, супроводжуючись емоційністю або оцінністю. З погляду стилістики експресивність – це дуже широке поняття, яке може включати такі категорії, як інтенсивність, логічне посилення, емоційність та оцінність. Вплив прагматичної категорії залежить від комунікативної ситуації, можливого вживання лексичної одиниці й прагматичної необхідності учасників комунікації досягти своїх цілей [5, 4].

Використання емоційно-забарвленої лексики, перш за все, обумовлюється бажанням мовця досягнути мети комунікації. За визначенням О. Г. Беляєвської емотивність, як конотативний аспект лексичного значення слова, представляє закріплену в цьому значенні інформацію про емоційне відношення до позначуваного предмета чи явища [3]. Виступаючи конститuentом конотативного компонента лексичного значення слова, емотивність є прагматично зумовленою, адже слугує мовним

засобом відображення психічно-емоційного стану автора тексту чи повідомлення. Основою творення емоційно-забарвленої лексики є емоції, що виникають у свідомості індивіда. Оскільки емоції пов'язують не з відображенням самих реалій, а з вираженням суб'єктивного ставлення мовця, сема емотивності має суб'єктивний, індивідуально-оказіональний характер. Із експлікацією емоцій індивіда пов'язана не лише сема емотивності, але й емоційності. Виступаючи спорідненими категоріями, емоційність та емотивність покликані виконувати дещо відмінні функції. Так, першу пов'язують із неконтрольованістю вираження емоцій, тоді як друга – «передбачувана, усвідомлювана ознака мовлення, яка з'являється внаслідок уживання таких мовних засобів, що цілеспрямовано надають мовленню емоційності й виразності, тобто призводять до навмисно створеного емоційного ефекту комунікації» [2].

Основою емоційного ставлення мовця до позначуваного денотата виступає оцінка, бо кожна емоція людини є її результатом. Трансформуючи оцінну нейтральну семантику слова в оцінну забарвлену, зі значенням «погано» або «добре», оцінний компонент слугує мовним засобом вираження схвального чи несхвального ставлення мовця до позначуваної реалії та виділяється у лексичному значенні багатьох знаків, зокрема його конотативному аспекті. На оцінному походженні конотації акцентує увагу В. М. Телія, стверджуючи, що як експресивно маркований макрокомпонент семантики вона є продуктом оцінного сприйняття і відображення дійсності у процесах номінації [2]. Як компонент конотації оцінність перебуває у тісних відношеннях із емотивністю (емоційністю), а у багатьох випадках їх розмежування є досить умовним, тому дослідники часто кваліфікують оцінність та емотивність не як окремі категорії, а як єдине діалектичне ціле, емоційно-оцінний компонент конотації. Дифузна природа цих двох складових, а також логічні підстави їх об'єднання очевидні, оскільки «оцінне відношення до явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю людського пізнання, яке позитивно або негативно відображається у мовних одиницях» [7]. Сема емотивності, інкорпорована значенням слова, слугує результатом оцінки, бо передбачає, що в процесі номінації предмет-об'єкт найменування оцінюється з точки зору того, які емоції він може викликати і з якими емоційними враженнями він утворює стійкі асоціації. На нерозривний зв'язок емотивно-оцінних характеристик знака вказує Н. О. Лук'янова: «Оцінність, представлена як співвідношення слова з оцінкою, та емоційність, пов'язана з емоціями й почуттями, не становлять двох різних компонентів значення, вони єдині ... позитивна оцінка може передаватися лише через позитивну емоцію ..., а негативна – через негативну» [10, 21]. Емотивність виступає мовним результатом оцінки денотата, тому в емотивній конотації слова імпліцитно присутня оцінка. Хоча оцінність та емотивність перебувають у стані тісної взаємодії, одночасна наявність обох цих компонентів у структурі лексичного значення не обов'язкова. Оцінний компонент може зумовлюватися контек-

стуально й ситуативно, тому адекватне його декодування передбачає необхідність урахування прагматичних чинників комунікативної ситуації.

У сучасній науковій літературі прийнято розрізняти два типи оцінності: інтелектуальну (раціональну) та емоційну. Основою першої слугують загальні логічні критерії, тому вона входить у предметно-логічне позначення і вважається частиною денотативного компонента лексичного значення слова. Друга заснована на тих емоціях, які викликає позначуваний предмет, процес чи явище. Вона виражає ставлення мовця до реалії, що номінується. Значення «погано – добре» у випадку емоційної оцінки ґрунтується не на загально логічних критеріях, а на емоціях, які викликає позначувана реалія. Відтак на противагу інтелектуальній, що належить до денотативного аспекту, емоційна оцінність виступає атрибутом конотативного компонента лексичного значення слова.

У мовознавстві сьогодення розрізняють також оцінні компоненти значення та оцінне значення. Останнє у мові виражає тематична група слів, в яких оцінка складає денотативний компонент лексичного значення. Сема оцінності цих слів виступає їх іманентною характеристикою, незалежною від їхнього контекстуального оточення та від зовнішніх комунікативно-ситуативних чинників. До них належать прикметники загальної оцінки, прислівники типу *excellent, positive, negative* тощо. Оцінка в цих словах виступає як поняття, тому І. А. Стернін називає їх оцінними знаками.

Із категоріями емотивності й оцінності тісно переплітається інтенсивність, що використовується на позначення кількісної зміни певної ознаки. Інтенсивність – це компонент конотації, що вказує на підсилення ознак, які складають основу предметного змісту слова. Виступаючи мовним результатом співставлення об'єктів номінації, їх оцінювання та співвідношення, інтенсивність корелює з оцінністю. Вона слугує засобом градації лексичних одиниць за наявністю певної конотативної ознаки. Однією з найважливіших ознак інтенсивності виступає її прагматичний характер: категорія інтенсивності позначає суб'єктивну значущість для комунікантів збільшення кількості певної ознаки. Таким чином, інтенсифікація ознаки реалії об'єктивної дійсності є прагматично зумовленою, бо учасники спілкування вичленовують комунікативно значущі реалії, інтенсифікують ознаки цих реалій і роблять їх виразними.

Категорія оцінності також співвідноситься з образністю, закладеною у семантику слова. Образність та оцінка не тотожні, але сумісні, особливо на рівні похідних значень. Образність, так само як оцінність, – не стільки співзначення, скільки суттєва ознака самого значення, спосіб представлення значення, особливий спосіб представлення інформації, коли в ній міститься приховане порівняння, що оживляє наше уявлення про ті чи інші явища. Прикладами можуть бути складні слова з яскравою внутрішньою формою або вторинні метафоричні значення [4, 121]. Образне значення постає результатом перенесення ознак певної реалії об'єктивної дійсності на іншу і виступає прикметною ознакою

тропів: вторинних найменувань, утворених за принципом аналогії, порівняння, переносу, суміжності значень, які з огляду на їх образну природу називають образними словами. Образність як конститuent конотативного компонента лексичного значення слова формується під впливом прагматичного компонента цього значення, бо постає результатом гносеологічної діяльності людини, результатом співставлення декількох реалій навколишньої дійсності, їх кореляції, уподібнення чи протиставлення за певними параметрами. Образність тісно пов'язана зі сферою прагматики, оскільки у більшості випадків утворюється в результаті використання слова у його переносному значенні, а адекватна інтерпретація образного знака часто неможлива без урахування всіх необхідних прагматичних чинників, наприклад, умов комунікації, її учасників тощо. Вплив прагматики на образність прослідковується також у тому, що перша постає історичними, культурними, соціальними умовами, в яких функціонує мова, які впливають на її використання та ставлення до неї. Саме тому образні слова мають яскраву народну специфіку, вказують на етнокультурні стереотипи, що характеризують певний народ. Окрім того, прагматика виступає категорією конотативного аспекту слова, яка слугує засобом впливу на читача.

Виділення важливої, прагматично значущої інформації у процесі комунікації може відбуватися також за допомогою логічного посилення (логічного або емфатичного наголосу), що здатне надавати реченню цілу низку різних смислових відтінків і полягає у емоційному виділенні слова підсиленням та підвищенням його наголошеного складу в тоні.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, центрального статусу у структурі лексичного значення слова набуває прагматичний компонент, який надає додаткову стосовно предметного змісту інформацію про учасників та умови комунікації, слугує засобом впливу слова на адресата. Всебічний характер прагматичного компо-

нента і його вплив на формування інших складових лексичного значення слова пов'язаний з тим, що він виступає засобом відображення позамовних умов творення знака. Слугуючи засобом відображення позамовних факторів комунікативного акту, прагматичний компонент, спричиняючи необхідність вираження емоцій та ставлень мовця до позначуваних реалій, зумовлює формування конотативної складової лексичного значення слова, а також таких її конститuentів, як емотивність (емоційність), оцінність, образність, інтенсивність і логічне посилення. Вплив прагматичного компонента на емотивну (емоційну) складову лексичного значення слова полягає у тому, що під впливом умов комунікації мовці відчують необхідність не лише у мовному позначенні денотатів, але й вираженні емоційного, суб'єктивного ставлення до них. Відношення мовця до позначуваних реалій навколишньої об'єктивної дійсності також виявляється через прагматично зумовлену категорію оцінності, яка постає конотативним конститuentом вираження оцінки за параметром «добре – погано». Оцінність у структурі конотації тісно пов'язана з категорією інтенсивності, яка слугує мовним засобом підсилення певної ознаки денотата. Виступаючи результатом пізнавальної діяльності людини, прагматично зумовленою є також категорія образності, яка, з одного боку, позначає індивідуально-оказіональний характер образних слів, конотативні значення яких є ситуативно зумовленими та короткотривалими, такими, які неможливо адекватно інтерпретувати без урахування низки прагматичних чинників, а з іншого, – слугує засобом вираження етнокультурної специфіки народу-творця.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в більш детальному вивченні механізмів впливу прагматичного компонента на конститuentи конотативної складової лексичного значення слова, а також у виявленні взаємозв'язку прагматичного компонента з іншими складовими лексичного значення слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вставский А. Н. Конотативный компонент: проблемы интерпретации / А. Н. Вставский // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgru-29.pdf>.
2. Гайденко Ю. О. Асоціативність як універсальна властивість комунікативного потенціалу слова / Ю. О. Гайденко // Наукові записки. Серія «Філологічні науки» [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://www.kspu.kr.ua/download/nz_2014_129.pdf.
3. Зайцева Л. О. Особенности коннотативного компонента значения лексических единиц в журналах о «Кино» / Л. О. Зайцева // Молодой ученый [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.moluch.ru/archive/69/11887/>.
4. Ищенко Н. Г. Образность как компонент коннотации / Н. Г. Ищенко // Наукові записки. Серія «Філологічна». – 2012. – № 26. – С. 121–123.
5. Ищенко Н. Г. Конотация в системе мови й у системі мовлення / Н. Г. Ищенко // Наукові записки. Серія «Філологічна» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Nz/2011_95_2/statti/01.pdf.
6. Ищенко Н. Г. Конотация номинативных единиц / Н. Г. Ищенко // НТУУ «КПІ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://langconf.fl.kpi.ua/ru/node/16>.
7. Ищенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Н. Г. Ищенко // Філологічні трактати [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2010/Fil_3_2010/10inglzs.pdf.
8. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. – М. : КомКнига, 2006. – 192 с.
9. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : [учеб. для студ. филолог. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / Ю. С. Маслов. – 6-е изд., стер. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : Академия, 2007. – 304 с.
10. Стаценко А. С. Эмоционально-оценочная лексика как средство реализации речевой интенции / А. С. Стаценко. – М. : Прометей, 2011. – 118 с.